

ATVĒRTĀS PĀRVALDĪBAS TIESISKIE ASPEKTI PAŠVALDĪBĀ LATVIJĀ

Legal Aspects of Open Government at the Local Level in Latvia

Una Skrastiņa

Biznesa augstskola Turība, Latvija

Juris Radzevičs

Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija

Abstract. *A municipality should provide its citizens' participation in self-government; in order to increase the public's awareness of the activities of municipalities and their ability to participate in the discussions, measures must be taken. According to section 101 of the Constitution, every Latvian citizen has the right to participate in the national and local government's activities. The forms of participation cannot be formal. Separate legal acts in various fields are adopted by the local authorities, and their institutions initiate public discussions. A too extensive and detailed list of participants increases bureaucratic barriers that restrict their participation. The aim of the research study is to analyse the legal aspects of open governance in a municipality in Latvia; through characterizing the problems, which most frequently have been stated in practice, to offer a deeper understanding of the matters addressed by the research study by searching for the best possible legislative regulation. The descriptive, dogmatic, historical, comparative and analytical research methods were used in this research. In order to achieve the aim, the following tasks were defined when analysing policy documents, legislation, conclusions of law scholars - to evaluate the concept of open governance partnership in the context of municipalities and legal aspects of information publicity and access as well as partnership implementation in a municipality.*

Keywords: *decision-making, municipality, openness, participation.*

Ievads

Introduction

Sabiedrībā arvien pieaug prasības pēc publiskās pārvaldes darbības augstākas kvalitātes. Lai to panāktu, ik pa laikam ir nepieciešamas lielākas vai mazākas reformas. Deklarācijā par Māra Kučinska vadītā Ministru kabineta (turpmāk – MK) iecerēto darbību, norādot uz to, ka “Valdības darba īstenošanā nozīmīga loma ir dialogam ar sabiedrību, uzsverot ikviena Latvijas iedzīvotāja nozīmīgo lomu un līdzatbildību valsts attīstībā” ir izvirzīts mērķis – “jāstiprina valdības spēja uzrunāt sabiedrību”. Latvijas iedzīvotāji visvairāk neuzticas

politiskajām partijām, Saeimai un Ministru kabinetam, turklāt pēdējo pāris gadu laikā iedzīvotāju neuzticēšanās šīm institūcijām arvien pieaugusi: ja 2014. gada izskaņā partijām uzticējās 14% aptaujāto, tad 2016. gadā vairs tikai 7%. Uzticēšanās Saeimai ir samazinājusies no 24% līdz 12%, bet valdībai - no 27% līdz 19%. 2016. gada izskaņā pozitīvs uzticības reitings bija pašvaldībām – plus 18,4, liecina Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (turpmāk - SKDS) aptaujas dati (TVNET/LETA, 2016). Lai gan Latvijas Republikas (turpmāk – LR) Satversmē (turpmāk – Satversme) noteikts, ka Latvija ir demokrātiska republika un valsts suverēnā vara pieder tautai (LR Satversme, 1922: 1. un 2. pants), un kopš neatkarības atgūšanas Latvija ir uzsākusi ieviest atvērtās pārvaldības principus un vērtības pašvaldībās, savstarpējā uzticēšanās, dialogs un sadarbība ar iedzīvotājiem joprojām nav pietiekami augstā līmenī, kas arī pamato izvēlētās tēmas aktualitāti.

Saskaņā ar likumu “Par pašvaldībām”, vietējā pašvaldība ir vietējā pārvalde, kas ar pilsoņu vēlētas pārstāvniecības – domes – un tās izveidoto institūciju un iestāžu starpniecību nodrošina likumos noteikto funkciju, MK doto uzdevumu un pašvaldības brīvprātīgo iniciatīvu izpildi, ievērojot valsts un attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju intereses. Pašvaldībai jānodrošina iedzīvotāju līdzdalība vietējā pārvaldē, jāveic pasākumi, lai veicinātu iedzīvotāju informētību par pašvaldības darbību un viņu iespējām piedalīties lēmumu apspriešanā (Likums “Par pašvaldībām”, 1994: 3. un 72. pants). Iedzīvotāji no valsts un pašvaldības vēlas skaidrā, vienkāršā un saprotamā veidā saņemt informāciju gan par ieņēmumiem un izdevumiem, gan par plānotajiem un pieņemtajiem likumiem un lēmumiem, gan veidot dialogu, kas radītu uzticību šiem procesiem. Esošā sabiedrības neuzticība Latvijas valdībai liecina par to, ka sabiedrība vēlas pārmaiņas. Lai gan šajā jomā daudz ko varētu paveikt brīvprātīgi, tomēr būtiska nozīme ir tieši tiesiskiem aspektiem. Tiesību aktu projektu saskaņošana jau sākotnējā stadijā, publiska apspriešana, informācijas apmaiņa ir tikai daži no instrumentiem atklātas pārvaldības īstenošanā un sabiedrības iesaistē lēmumu pieņemšanā. Pašvaldībai jāspēj nodrošināt dažādi informācijas apmaiņas veidi – informācijas publicēšana, saņemšana, sniegšana. Dažādos normatīvajos aktos tiek lietoti jēdzieni – konfidenciāla, vispārpieejama, ierobežotas pieejamības informācija vai komercnoslēpums. Ņemot vērā to, ka visa informācijas apmaiņa netiek reglamentēta vienā tiesību aktā, to savstarpēja piemērošana iedzīvotājiem praksē rada problēmas, jo ne vienmēr ir viennozīmīgi izprotami tajos lietotie termini un praktiskā piemērošana. Rezultātā iedzīvotāji nepieprasa un nesaņem informāciju, ko varētu laicīgi saņemt un izmantot, lai ietekmētu pašvaldības lēmumus. Nolūkā novērst šo pilnvērtīga dialoga trūkumu, paaugstināt uzticību varas institūtiem, nodrošinot efektīvu pašvaldības darba organizēšanu, pašvaldībā ir ieviešami atvērtās pārvaldības principi.

Pētījuma mērķis ir analizēt atvērtās pārvaldības tiesiskos aspektus pašvaldībā Latvijā, raksturojot praksē biežāk konstatētās problēmas, piedāvāt lielāku izpratni par pētāmiem jautājumiem, meklējot labāku iespējamo tiesisko regulējumu. Pētījumā izmantota - deskriptīvā, dogmatiskā, vēsturiskā, salīdzinošā un analītiskās pētījuma metode. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, analizējot politikas plānošanas dokumentus, tiesību aktus, tiesību zinātnieku atziņas, tiek noteikti šādi uzdevumi: izvērtēt atvērtās pārvaldības partnerības jēdzienu pašvaldību kontekstā, informācijas atklātības un atvērtības, kā arī līdzdalības īstenošanas tiesiskos aspektus pašvaldībā.

Atvērtās pārvaldības partnerība pašvaldību kontekstā *Open Management Partnership in the context of municipality*

Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014. - 2020. gadam ir hierarhiski augstākais nacionāla līmeņa vidēja termiņa plānošanas dokuments. Redzējumā par Latviju 2020. gadā "Ekonomikas izrāviens - katra Latvijas iedzīvotāja un valsts labklājības pieaugumam!" noteiks, ka Latvijas valsts ir dibināta latviešu tautas pašnoteikšanās tiesību īstenošanai. Latvija ir atvērta un draudzīga visu tautību iedzīvotājiem, kas pieņem Latvijas pastāvēšanas jēgu - latviešu tautas, tās valodas un kultūras attīstību savā zemē. Latvija 2020. gadā būs latviska un pašapzinīga, droša un iedzīvotājiem draudzīga, zaļa un sakopta, pārtikusi, efektīva un konkurētspējīga valsts, kurā dzīvo čakli, izglītoti, radoši, veseli un laimīgi cilvēki. Kopīgiem spēkiem mēs, visi Latvijas iedzīvotāji, šo mērķi varam padarīt par īstenību (Saeimas paziņojums, 2012: 5). Demokrātiska, tiesiska, efektīva, atklāta un sabiedrībai pieejama valsts pārvalde – šie jēdzieni saistāmi ar Valsts pārvaldes iekārtas likumu (Valsts pārvaldes iekārtas likums, 2002) Latvijā. Savukārt starptautiskā līmenī jau vairākus gadus valsts pārvaldes raksturošanai tiek lietots jēdziens "atvērta pārvaldība". Atvērtas pārvaldības partnerība (Open Government Partnership, turpmāk – APP) ir daudzpusēja iniciatīva, kuru 2011.gada 20.septembrī uzsāka tās astoņas dibinātājvalstis: Brazīlija, Indonēzija, Meksika, Norvēģija, Filipīnas, Dienvidāfrika, Apvienotā Karaliste, ASV. Iniciatīvai šobrīd ir pievienojušās 75 pasaules valstis, tostarp Latvija, Lietuva, Igaunija, Zviedrija, Somija. LR MK 2011. gada 13. septembrī nolēma atbalstīt valsts dalību Atvērtas pārvaldības partnerības iniciatīvā (MK, 2011). Iesaistoties šajā iniciatīvā, Latvija atzīst par sev saistošiem „Atvērtas pārvaldības partnerības” mērķus, kas ir labas pārvaldības veicināšana starptautiskā līmenī, tajā skaitā sekmēt sociālo pakalpojumu pieejamību, mazināt korupciju, nodrošināt budžeta līdzekļu izlietojuma caurskatāmību, uzlabot sabiedrisko un vides drošību, veicināt dialogu pa vertikāli (APP, 2015).

Saskaņā ar Saeimā apstiprināto „Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam” un Latvijas nacionālo reformu programmu Eiropas Savienības

(turpmāk – ES) stratēģijas gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei “ES 2020” īstenošanai”, Latvijas valdība ir izvirzījusi četras prioritārās jomas, kurās nepieciešams pastiprināt pārmaiņu ieviešanu un tādējādi tuvoties izvirzītajam mērķim: 1) sabiedrības un pilsoniskās sabiedrības organizāciju iesaistes lēmumu pieņemšanas procesos kvalitātes uzlabošana; 2) valsts pakalpojumu sniegšanas kvalitātes uzlabošana; 3) korupcijas ierobežošana; 4) informācijas atklātības veicināšana un atvērto datu sistēmas ieviešana (LR MK, 2014).

Līdzās citām APP dalībvalstīm Latvija laika periodā no iesaistīšanās brīža līdz šim ir sagatavoti un valdība ir apstiprinājusi divus nacionālos rīcības plānus Latvijas nacionālo pozīciju veidā. Oficiālais plāna uzsākšanas datums bija 2012. gada 1. jūlijs. Lai veiktu pirmā rīcības plāna izstrādes un īstenošanas novērtējumu, APP Neatkarīgā novērtēšanas mehānisma (turpmāk - NNM) ietvaros sadarbojās ar pieredzējušiem neatkarīgiem dalībvalstu pētniekiem. Latvijā – ar neatkarīgu pētnieci, kurai ir pieredze pārvaldības jomā, “Latvijas Progresā ziņojuma 2012-2013” (turpmāk – Progresā ziņojums) autori Zintu Miezaini. NNM mērķis ir sniegt informāciju dialogam par katras APP dalībvalsts apņemšanos izstrādi un ieviešanu. Kā norādīts Progresā ziņojumā, Latvijas rīcības plāns bija ļoti atbilstošs un ambiciozs. Nozīmīgas apņemšanās bija vērstas uz sabiedrības līdzdalības valsts pārvaldē struktūru un korupcijas kontroli. Visām APP dalībvalstīm ir jāizstrādā divu gadu rīcības plāns un Latvija atšķiras ar lielu skaitu ambiciozu, ļoti atbilstošu aktivitāšu, kas lielā mērā ir izpildītas. Tomēr, intervētie cilvēki aicināja izvēlēties proaktīvākas komunikācijas formas, lai konsultācijās par plānotajiem lēmumiem piedalītos vairāk nekā tikai elitāras interešu aizstāvības organizācijas (Miezaine, 2012: 11,19).

APP ir brīvprātīga starptautiska iniciatīva, kuras mērķis ir īstenot tās apņemšanās, kurās valdības to iedzīvotājiem sola veicināt caurspīdīgumu, iespējot pilsoņus, apkarot korupciju un uzlabot jaunās tehnoloģijas labākai pārvaldībai. Iepazīstoties ar šo rīcības plānu, autori secina, ka ne tikai veicamajās aktivitātēs nav iekļautas pašvaldības aktivitātes, bet pat neviena no pašvaldībām vai to pārstāvošajām organizācijām nav iekļauta to organizāciju sarakstā, ar ko notikušas konsultācijas. Uz šo problēmu kā būtisku, lai šo rīcības plānu uzskatītu par visaptverošu, norādīts arī Progresā ziņojumā, akcentējot nepieciešamību aktivitātes skatīt ne tikai caur izpildvaras prizmu, bet arī iekļaujot likumdevēja līmeni. Lai notiktu pārmaiņas, ir nepieciešams ne tikai izstrādāt likumprojektus, bet tos saskaņot un akceptēt valdībā, izdiskutēt un nobalsot Saeimā, un piešķirt tā ieviešanai budžetu. Līdz ar to minētais likumprojekts var netikt atbalstīts un pasākumam var arī nebūt rezultāta (Miezaine, 2012: 45). Autori piekrīt izteiktajam viedoklim un uzsver tiesiskā aspekta nozīmi, jo, neveicot izmaiņas normatīvajos aktos, nav iespējams veikt būtiskas izmaiņas, ieviešot atvērtās pārvaldības principus. Autori uzsver, ka analogiska situācijas saglabājas arī MK

2014. gada 23. decembrī apstiprinātajā rīcības plānā jeb nacionālajā pozīcijā Nr. 2 (LR MK, 2014).

Tā kā 2016. gada decembrī Parīzē notikušās Atvērtās pārvaldības 4. globālās konferences deklarācijā ir uzsvērts vietējais līmenis, kas varētu darīt minēto principu ietekmi tuvāku iedzīvotājiem (APP, 2016). Šajā pētījumā autori analizēs vienu no APP virzieniem – informācijas atklātības veicināšana. Tā kā tieši pašvaldība nodrošina saikni ar iedzīvotājiem, tad tiks pētīti jautājumi kad un kā iedzīvotāji var piedalīties lēmumu pieņemšanā, kur un kādu informāciju ir tiesīgi pieprasīt un saņemt, kā arī kādos gadījumos informācija tiks sniegta daļēji vai netiks sniegta nemaz.

Informācijas atklātības un atvērtības tiesiskie aspekti pašvaldībā *Legal aspects of freedom of formation and openness in municipality*

Lai gan Atvērtā pārvaldība ietver vairākus principus, autori uzskata, ka atklātības princips ir viens no svarīgākajiem. Lai izprastu tā būtību, jāsaprot šī jēdziena jēga un daudzie aspekti. Atklāts – tāds, ko neslēpj, nemaskē, tāds, kas pieejams plašākai sabiedrībai, tāds, kur var piedalīties plašāka sabiedrība; arī publisks (Bāliņa, Ēdelmane, Grase, 2006: 112). Publisks (lat. *publicus* – sabiedriska) – atklāts, daudziem vai visiem pieejams (Andersone, Čerņevska, Kalniņa, 2005: 617). Atvērt – verot attaisīt, padarīt vaļēju attaisot durvis, vāku, padarīt pieejamu (Bāliņa, Ēdelmane, Grase, 2006: 137). Savukārt, angļu valodā vārds *transparent* nozīmē caurspīdīgs, skaidrs, nepārprotams, atklāts, vaļsirdīgs, *transparency* nozīmē caurredzamību (Kalniņa, Kičigins, Kvēle – Kvāle, 2007: 1051).

Atklātība nozīmē, ka administrācija ir pieejama pārbaudei no ārpusē, kamēr caurspīdīgums norāda uz to, ka, izpētot sistēmu tuvāk, tai var „redzēt cauri” pārbaudes un uzraudzības nolūkos. Atklātums un caurspīdīgums, no vienas puses, ļauj ikvienam, kuru skar administratīvais process, zināt šīs darbības pamatojumu un, no otras puses, tas ļauj uzraudzības iestādēm vieglāk veikt administratīvās procedūras pārbaudi no ārpusē. Atklātums un caurspīdīgums ir instrumenti, kas nepieciešami, lai nodrošinātu tiesiskumu, vienlīdzību likuma priekšā, atskaitīšanos un atbildību (Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija, 1998: 13).

Atklātības princips tiek detalizēti aplūkots vienā no jaunākajām grāmatām *Administratīvas tiesības. Mācību grāmata*, kuras autori ir J. Briede, E. Danovskis, A. Kovaļevska. Grāmatā norādīts, ka atklātība valsts pārvaldē ir viena no demokrātiskas valsts vērtībām, jo tā ļauj sabiedrības locekļiem uzzināt par valsts institūciju darbību. Līdz ar to atklātība padara iespējamu sabiedrības līdzdalību valsts varas īstenošanā un veicina arī sabiedrības kontroli pār valsts institūciju darbību. Atklātība arī sekmē uzticību valsts institūcijām, jo tā ļauj sabiedrības

locekļiem uzzināt un saprast, ko un kāpēc dara valsts institūcijas. Līdz ar to demokrātiskā valstī valsts pārvaldes pienākums ir informēt sabiedrību par savu darbību (Briede, Danovskis, Kovaļevska, 2016: 69).

Valsts pārvaldei pienākums informēt sabiedrību par savu darbību var rasties uz dažādiem pamatiem: pamatojoties uz privātpersonas pieprasījumu; tiesību normās valsts pārvaldei var būt noteikts konkrēts pienākums periodiski vai noteiktās situācijās sagatavot un padarīt pieejamu konkrētu informāciju; iestāde sniedz informāciju pēc savas iniciatīvas. Informācijas sniegšanā ir jānodrošina pieejamība un ērtums. Informācijas atrašanai un saņemšanai ir jābūt vieglai un vienkāršai, informācijai ir jābūt pieejamai dažādām sabiedrības grupām. Professore Jautrīte Briede (grāmatas desmitās nodaļas autore) detalizēti analizē iesniegumus valsts pārvaldē, to veidus un savstarpējo nošķiršana, kā arī valsts pārvaldes atklātību un caurskatāmību (Briede, Danovskis, Kovaļevska 2016: 70, 269).

Autori norāda uz Rīgas domes paveikto šī principa īstenošanā, veicot ne tikai audioierakstus, bet dodot iespēju tiešsaistē vērot Rīgas domes sēdes, darbojas e-portfelis, kurā ir visi domes un komiteju sēdēs skatāmie dokumenti. Vienlaikus autori secina, ka, lai arī jēdziens semantiski nemainās, tā saturs un izrietošā rīcība mainās, kas arī tiks aplūkots turpmāk, analizējot atvērtās pārvaldības tiesiskos aspektus pašvaldībā Latvijā.

Kā pirmais un nozīmīgākais jānorāda Informācijas atklātības likums, tā mērķis ir nodrošināt, lai sabiedrībai būtu pieejama informācija, kura ir iestādes rīcībā vai kuru iestādei atbilstoši tās kompetencei ir pienākums radīt. Šis likums nosaka vienotu kārtību, kādā privātpersonas ir tiesīgas iegūt informāciju iestādē un to izmantot (Informācijas atklātības likums, 1998). Savukārt Paziņošanas likuma mērķis ir nodrošināt iestādes un privātpersonas publiski tiesiskajās attiecībās savlaicīgu, kvalitatīvu un privātpersonas tiesībām un likumiskajām interesēm atbilstošu dokumentu un informācijas paziņošanu adresātam (Paziņošanas likums, 2010). Tiesības uz informāciju ietvertas arī Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā un Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Šīs tiesības ietvertas arī Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā. Autori uzsver, ka Eiropā atklātums tiek uzskatīts par patstāvīgu administratīvo tiesību principu, norādot, ka iestāde nodod informāciju atklātībā gan pēc ieinteresētās personas, gan pēc pašas iestādes iniciatīvas (Council of Europe, 1996: 18). Autori secina, ka normatīvos aktos ir noteiktas tiesības uz informāciju, nosakot arī ierobežojumus, tomēr tā ir reakcija uz sabiedrības aktivitātēm. Laikā, kad varas institūtiem samazinās uzticība, valsts pārvaldei jābūt aktīvai, meklējot ceļus un uzrunājot sabiedrību, kā arī veidojot aktīvas līdzdalības formas.

Līdzdalības īstenošanas tiesiskie aspekti pašvaldībā *Legal aspects of implementation of involvement in municipality*

1985. gada 15. oktobrī Strasbūrā tika parakstīta Eiropas vietējo pašvaldību harta, kur 2. pantā noteikts, ka vietējās pašvaldības principam ir jābūt atzītam valsts likumdošanā un kur iespējams, konstitūcijā. Savukārt 3. pantā -vietējā pašvaldība nozīmē vietējās varas tiesības un spēju likumā noteiktajās robežās regulēt un vadīt nozīmīgu valsts lietu daļu uz savu atbildību un vietējo iedzīvotāju interesēs (Eiropas Padome, 1985).

LR Satversmes 101. pantā noteikts, ka ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu. Pašvaldības ievēlē pilntiesīgi Latvijas pilsoņi un ES pilsoņi, kas pastāvīgi uzturas Latvijā. Ikvienam ES pilsonim, kas pastāvīgi uzturas Latvijā, ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties pašvaldību darbībā. Pašvaldību darba valoda ir latviešu valoda (Satversme, 1922: 101. pants). Profesora Dr.iur. R. Baloža zinātniskajā vadībā izstrādātajos LR Satversmes komentāros (VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības), Gunārs Kusiņš, Satversmes 101. panta komentāru autors, norāda, ka šī panta pirmā daļa konstitucionālā līmenī garantē norādītās tiesības tikai Latvijas pilsonim. Savukārt panta otrajā daļā kā panta subjekti ietverti gan Latvijas pilsoņi, gan tie ES pilsoņi, kas pastāvīgi uzturas Latvijā. Pantā izmantotais formulējums “tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbībā” saturiski ir ļoti apjomīgs formulējums, kas ietver dažādus piedalīšanās veidus, tajā skaitā arī līdzdalību un citus veidus. Pantā nav piedalīšanās veidu uzskaitījuma (Balodis, u.c., 2011: 376).

Lai gan sabiedrībā ar piedalīšanos valsts un pašvaldību darbībā lielākoties saprot tiesības piedalīties likumdevēja - Saeimas vai attiecīgi pašvaldības domes izveidošanā, balsojot un kandidējot vēlēšanās, tomēr tas ir tikai viens no iespējamiem piedalīšanās veidiem. Komentējamais pants dod tiesības ikvienam Latvijas pilsonim likumā paredzētajā veidā ne tikai piedalīties vēlēšanās un tautas nobalsošanā (citādi tas faktiski neparedzētu neko papildus jau esošajam 8., 9. un 80. pantam), bet dod tiesības arī citādos veidos piedalīties likumdošanas, izpildvaras un tiesu varas realizēšanā, ja šāds piedalīšanās veids likumā ir paredzēts. Līdzdalība valsts darbībā var izpausties tiešā vai netiešā veidā, un ar Satversmes 101. pantu tiek aptvertas abas šīs līdzdalības formas (Satversmes tiesa. 2008-35-01. 07.04.2009). Līdzdalības formas ir ļoti dažādas, un tomēr tām, kuras ir varas leģitimitātes pamats, vajadzētu būt nodrošinātām bez maksas (Satversmes tiesa. 2008-40-01. 19.05.2009). Piedalīšanās veidi nedrīkst būt formāli; tiem jābūt efektīviem, jo tikai efektīva piedalīšanās atbilst tautvaldības principam. Arī šo tiesību aizsardzības mehānismiem jābūt efektīviem. Valstij ne tikai jāgarantē pilsonim formālas tiesības piedalīties, bet tai ir pienākums radīt arī priekšnoteikumus (iespeju), lai pilsonis būtu spējīgs piedalīties valsts un

pašvaldību darbā, šo piedalīšanos veicot apzināti un izprotot piedalīšanās būtību. Šajā aspektā pantā norādītā tiesība sasaucas ar tiesībām uz izglītību, vārda brīvību, sapulču brīvību, tiesību vērsties ar iesniegumiem valsts un pašvaldību iestādēs. Tomēr Satversmes tiesa ir atzinusi, ka šajā pantā noteiktās tiesības nav absolūtas, jo Satversmes 101. pants ietver nosacījumu “likumā paredzētā veidā”. Līdz ar to Satversme noteic, ka šo tiesību izmantošanas veids nosakāms ar likumu”, norāda G. Kusiņš (Balodis u.c., 2011: 385).

2009. gada 1. oktobrī Starptautisko nevalstisko organizāciju konferencē tika apstiprināti Sabiedrības līdzdalības lēmumu pieņemšanā labās prakses kodekss, kas iedalīja līdzdalības līmeņus – informācijas pieejamība, konsultācijas, dialogs un partnerība (Конференция МНПО СОВЕТА ЕВРОПЫ, 2009). Autori uzsver, ka Latvijā tiesiski ir nostiprinātas tiesības uz informācijas pieejamību, tomēr nav risināts jautājums par konsultācijām – viedokļa prasīšana no ieinteresētām personām, dialogu, kas paredz viedokļu apmaiņu, vienojoties par kopējām interesēm, un partnerību, kas paredz pastāvīgu sadarbību un kopēju atbildību visa procesa garumā no dienas kārtības noteikšanas līdz lēmuma pieņemšanai un izpildei. Partnerība ir līdzdalības augstākais līmenis.

Latvijā valsts pārvaldes darbības pamatā ir Valsts pārvaldes iekārtas likums. Valsts pārvalde ir pakļauta likumam un tiesībām, tā savas pilnvaras var izmantot tikai atbilstoši pilnvarojuma jēgai un mērķim. Valsts pārvalde savā darbībā ievēro labas pārvaldības principu, kas noteikts minētā likuma 10. panta piektajā daļā, ietverot tajā atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā un citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses (Valsts pārvaldes iekārtas likums, 2002: 10. pants).

Labas pārvaldības principa izpratne tiek nemitīgi attīstīta tiesību doktrīnā un judikatūrā. Tas ir konstitucionāls vispārējais tiesību princips, kas netieši ietverts LR Satversmē un ir atzīts par ES pamattiesību. Labas pārvaldības princips veidojies no dabisko tiesību izpratnes, un tā jēga ir taisnīguma nodrošināšanā, radušos zaudējumu atlīdzināšanā vai iepriekšējā, pirms labas pārvaldības principa pārkāpuma, stāvokļa atjaunošanā. Labas pārvaldības principa realizācija ir nozīmīga, lai valsts ikvienam garantētu iespēju realizēt tiesības un tiesiskās intereses attiecībās ar valsts institūciju: 1) ierobežojot valsts pārvaldes patvaļu un ļaunprātīgu varas izmantošanu, 2) nodrošinot sabiedrības aizsardzību pret valsts varas neierobežotu izpausmi, 3) reglamentējot privātpersonas un valsts pārvaldes tiesisko attiecību un faktiskās rīcības izpausmju robežas (LR Tiesībsargs, 2014).

Likums “Par pašvaldībām” reglamentē Latvijas pašvaldības darbības vispārīgos noteikumus un ekonomisko pamatu, pašvaldību kompetenci, domes un tās institūciju, kā arī domes priekšsēdētāja tiesības un pienākumus, pašvaldības attiecības ar MK un ministrijām, kā arī pašvaldību savstarpējo attiecību vispārīgos noteikumus. Likumā atklātības princips tiek realizēts nosakot, ka Domes sēdes ir

atklātas, ja likumos nav noteikts citādi, tās gaitu protokolē, ieraksta audioformātā, kuru ievieto pašvaldības domes mājaslapā internetā. Balsošana domes sēdēs ir atklāta un vārdiska, komitejas sēdes ir atklātas (Par pašvaldībām, 1994: 26., 37., 56. pants). Autori vērs uzmanību, ka jau 1992. gada pieņemtajā likumā „Par galvaspilsētas Rīgas pašvaldību” 8. pantā tika noteikta, ka Rīgas pašvaldības institūciju darbība ir atklāta. Iedzīvotājiem un masu informācijas līdzekļiem ir tiesības saņemt informāciju par pašvaldības institūciju darbības jautājumiem, kā arī iepazīties ar dokumentu saturu, kas glabājas Rīgas pašvaldības institūcijās. Rīgas Domes sēdes ir atklātas. Saskaņā ar 18. pantu Rīgas Domei ir tiesības izlemt, kuri jautājumi izskatāmi slēgtās sēdēs. Rīgas Domes lēmumi visos gadījumos jādara zināmi sabiedrībai (Par galvaspilsētas Rīgas pašvaldību, 1992: 18. pants).

Autori secina, ka atklātības tradīcijas pašvaldībā jau ir kopš neatkarības atjaunošanas un tas ir ļāvis saglabāt iedzīvotāju uzticību, kas viennozīmīgi paaugstina pašvaldību darbības novērtējumu. Pēdējie grozījumi likumā “Par pašvaldībām”, kas stājās spēkā 2015. gada 6. novembrī, 45. panta piekto un sesto daļu izsaka jaunā redakcijā ”Republikas pilsētas domes saistošos noteikumus un to paskaidrojuma rakstu publicē oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis”. Novada domes saistošos noteikumus un to paskaidrojuma rakstu publicē oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis” vai vietējā laikrakstā, vai bezmaksas izdevumā. Novada dome pieņem saistošos noteikumus, kuros nosaka saistošo noteikumu publicēšanas vietu. Saistošos noteikumus, kuros noteikta saistošo noteikumu publicēšanas vieta, publicē oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis”. Novada dome saistošo noteikumu publicēšanas vietu maina ne biežāk kā reizi gadā.” Autori uzsver, ka šī norma turpina jau esošās atklātības tradīcijas pašvaldībā un vēlreiz pasvīturo iedzīvotāju iespēju gūt tiešu informāciju par pašvaldības darbu un pieņemtajiem saistošajiem noteikumiem. Jāatgādina, ka pieeja informācijai ir zemākā līdzdalības forma jeb tas ir tikai pamats līdzdalības uzsākšanai. Likums „Par pašvaldībām” paredz, ka pašvaldības gada publiskais pārskats ietver informāciju par iedzīvotāju un juridisko personu līdzdalību pašvaldības teritorijas attīstības programmas un teritorijas plānojuma apspriešanā un pilnveidošanā (Grozījumi likumā "Par pašvaldībām", 2000: 72. pants). Minētā norma likumā stājās spēkā 2001. gada 11. martā un tā tika iekļauta, izslēdzot revīzijas komisijas izveides obligātumu. Autori secina, ka likumā „Par pašvaldībām” nav norādīts, kādā veidā varētu tikt īstenota līdzdalība.

Teritorijas attīstības plānošanas likuma 4. panta pirmā daļa nosaka sabiedrības līdzdalība teritorijas attīstības plānošanā, paredzot institūciju pienākumu nodrošināt informācijas un lēmumu pieņemšanas atklātumu, noskaidrot sabiedrības viedokli un organizēt sabiedrības līdzdalību attiecīgās teritorijas attīstības plānošanā, sniedzot pēc iespējas plašu un saprotamu informāciju. Šī panta trešā daļa norāda, lai nodrošinātu teritorijas plānojuma

publisko apspriešanu, attiecīgā institūcija konsultējas ar sabiedrību pirms lēmumu pieņemšanas. Institūcija savā mājaslapā internetā publicē informāciju par teritorijas plānojuma un tā grozījumu izstrādes uzsākšanu, publiskās apspriešanas kārtību, vietu un termiņiem, par to, kur un kad var iepazīties ar attiecīgās teritorijas plānojumu un tā grozījumiem un kā iesniedzami rakstveida priekšlikumi un atsauksmes. Kā šo darbību mērķis panta ceturtajā un sestajā daļās ir pasvītrotas privātpersonu un sabiedrības interešu līdzsvarošana ar teritorijas ilgtspējīgas attīstības iespējām, institūcijām, izstrādājot teritorijas attīstības plānošanas dokumentus, ir pienākums līdzsvaroti izvērtēt izteiktos priekšlikumus un savus lēmumus pamatot, kā arī paziņot tos sabiedrībai un priekšlikumu iesniedzējiem. Šajā normā ir noteiktas ne tikai institūcijas tiesības, bet arī iedzīvotāju tiesības šī panta piektajā daļā - ikvienam ir tiesības iepazīties ar spēkā esošajiem un publiskajai apspriešanai nodotajiem teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem, piedalīties to publiskajā apspriešanā, izteikt un aizstāvēt savu viedokli un noteiktā termiņā iesniegt rakstveida priekšlikumus (Teritorijas attīstības plānošanas likums, 2011: 4. pants).

Saskaņā ar MK 2012. gada 2. maija noteikumu Nr. 309 „Noteikumi par koku ciršanu ārpus meža” 17. punktu, pirms šo lēmuma par atļaujas došanu pieņemšanas pašvaldība rīko publisko apspriešanu, ja koku ciršana paredzēta pilsētas vai ciema teritorijā esošā publiski pieejamā valsts vai pašvaldības īpašumā esošā objektā vai pašvaldības saistošajos noteikumos noteiktā sabiedrībai nozīmīgā gadījumā. Pēc publiskās apspriešanas rezultātu apkopošanas vietējā pašvaldība pieņem lēmumu par koku ciršanu pilsētas vai ciema teritorijā (Noteikumi par koku ciršanu ārpus meža, 2012: 17. punkts).

Arī Būvniecības likuma 4. pants nosaka, ka būvniecībā ievēro sabiedrības līdzdalības principu, saskaņā ar kuru, šajā likumā noteiktajos gadījumos, tiek nodrošināta būvniecības ieceres publiska apspriešana. Šī likuma 14. panta trešā daļa paredz, ka, izskatot būvniecības ieceres iesniegumu, būvvalde atkarībā no būvniecības ieceres veida lemj par būvatļaujas izdošanu, atteikumu izdot būvatļauju vai būvniecības ieceres publisku apspriešanu. Savukārt minētā panta piektā daļa ietver gadījumus, kad publiskā apspriešana būvvaldei ir jānodrošina, piemēram, ja blakus dzīvojamai vai publiskai apbūvei ir ierosināta tāda objekta būvniecība, kurš var radīt būtisku ietekmi (smaku, troksni, vibrāciju vai cita veida piesārņojumu), bet kuram nav piemērots ietekmes uz vidi novērtējums. Pašvaldība saistošajos noteikumos var paredzēt arī citus gadījumus, kad rīkojama būvniecības ieceres publiska apspriešana. Publiskas apspriešanas rezultātus var izmantot, lai ietvertu būvatļaujā papildu nosacījumus, kas attiecas uz iepriekš minēto būves ietekmi uz vidi. Ja būvatļauja izdota, pārkāpjot šīs daļas noteikumus, augstāka iestāde vai tiesa, izlemjot jautājumu par apstrīdētās vai pārsūdzētās būvatļaujas tiesiskumu, izvērtē, vai pārkāpums ir tik būtisks, ka

būvatļauja atceļama, un it īpaši pārbauda to, vai nav pārkāptas sabiedrības līdzdalības tiesības lēmumu pieņemšanā (Būvniecības likums, 2013: 14. pants).

MK 2009. gada 25. augusta noteikumi Nr. 907 „Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā” nosaka sabiedrības līdzdalības kārtību Saeimas, MK, tiešās valsts pārvaldes iestāžu, valsts pārvaldes iestāžu, kas nav padotas MK, plānošanas reģionu un pašvaldību (turpmāk – institūcijas) attīstības plānošanas procesā. Šo noteikumu 6. un 7. punkti nosaka, kādos attīstības plānošanas posmos un kādos veido ir iespējama līdzdalība, uzsverot, ka bez vispārējām līdzdalības formām sabiedrības pārstāvji var līdzdarboties attīstības plānošanā pašvaldībā, sagatavojot atzinumu attīstības plānošanas dokumentam pirms lēmuma pieņemšanas pašvaldības normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā un sniedzot iebildumus un priekšlikumus pašvaldības domes sēdēs, komitejās un komisijās atbilstoši pašvaldības nolikumam (Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā, 2009: 7. punkts). Autori uzskata, ka šāda detalizēta līdzdalības posmu un veidu uzskaitē var būt par šķērslī veiksmīgai sadarbībai, jo tā ierobežo ikvienu, kurš vēlētos līdzdarboties, prasot speciālas zināšanas, nav noteikts, kas notiek gadījumā, ja nav notikusi līdzdalība atbilstoši normatīvajam regulējumam.

Autori secina, ka dažādi līdzdalības veidi ir paredzēti dažādās tiesību jomās, tomēr tas rada sadrumstalotu priekšstatu par tiesisko regulējumu pašvaldību jomā, nodrošinot atvērtās pārvaldības principus. Savukārt Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta piektā daļa labas pārvaldības jēdzienu sašaurina līdz atklātībai informācijas pieejamības izpratnē, jo tiek uzsvērtā datu aizsardzība un privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses. Līdz ar to autori uzskata, ka, lai nodrošinātu vispārīgu un vienvērtīgu pieeju, nepieciešams grozīt Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pantu, kas nosaka valsts pārvaldes principus, paredzot valsts pārvaldes pienākumu nodrošināt efektīvu sabiedrības līdzdalību dažādās formās.

Secinājumi un priekšlikumi *Conclusions and proposals*

Latvija 2011. gadā ir pievienojusies Atvērtās pārvaldības partnerībai un LR MK ir apstiprinājis divus rīcības plānus, kas tika veidoti, neiesaistot pašvaldības vai to pārstāvošās organizācijas. Tiesības uz informācijas pieejamību, tajā skaitā, pašvaldībās ir nodrošinātas tiesību aktos, nosakot arī ierobežojumus, kas ir līdzdalības sākums, lai veiktu konsultācijas, izveidotu dialogu un nodrošinātu partnerību. Satversmē 101. pantā noteikts, ka ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kas atbilstoši tiesībzinātnieku atziņām neietver sevī tikai dalību vēlēšanās, bet dod tiesības arī citādos veidos piedalīties likumdošanas, izpildvaras un tiesu varas realizēšanā, ja šāds piedalīšanās veids likumā ir paredzēts.

Piedalīšanās veidi nedrīkst būt formāli, tiem jābūt efektīviem, jo tikai efektīva piedalīšanās atbilst tautvaldības principam. Atsevišķi tiesību akti dažādās jomās nosaka pašvaldības un to veidoto iestāžu pienākumu veikt sabiedriskās apspriešanas. Pārāk sīks un detalizēts līdzdalības uzskaitījums var nevis veicināt, bet traucēt līdzdalību, padarot to birokrātisku un ļoti normatīvu.

Lai nodrošinātu efektīvas sabiedrības un valsts pārvaldes, tajā skaitā, pašvaldību konsultācijas, dialogu un partnerību, akcentējot sabiedrības līdzdalības nozīmīgumu, priekšlikums izteikt Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta trešo daļu sekojošā redakcijā: “valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs, nodrošinot efektīvu sabiedrības līdzdalību dažādās formās.”

Summary

In 2011 Latvia joined the Open Government Partnership. The government has adopted two plans of action which were created without involvement of the local authorities or their representative organizations. A municipality should provide its citizens' participation in self-government; in order to increase the public's awareness of the activities of municipalities and their ability to participate in the discussions, measures must be taken. According to section 101 of the Constitution, every Latvian citizen has the right to participate in the national and local government's activities, which, according to legal scholar conclusions, does not include only participation in elections, but also provides rights for participation in other bodies of the legislature, the executive and the judiciary, unless this type of participation is not specified by law. The forms of participation cannot be formal; it must be effective, as only effective participation corresponds to democratic principles. The right of access to information includes legislation introduced by local authorities, defining the limits of involvement to consult, to establish a dialogue, and to ensure partnership. Separate legal acts in various fields are determined by the local authorities, and their institutions initiate public discussions. A too extensive and detailed list of participants increases bureaucratic barriers that restrict their participation. The aim of the research study is to analyse the legal aspects of Latvian Open Governance, describe the problems observed in practice, and offer a deeper understanding of what exactly should be done to solve the problem. In order to provide a general and uniform approach, it is necessary to supplement the 10th section of the State Administration Structure Law, which determines the national regulatory principles in addition to the third paragraph, the first sentence after the word "interest" with the following: "ensuring effective public participation in various forms".

Literatūra References

- Andersone, I., Čerņevska, I., Kalniņa, I. (2005). *Ilustrēta svešvārdu vārdnīca*. Rīga: Avots, 891 lpp.
- Balodis, R. u.c. (2011) *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis. 864 lpp.

- Bāliņa, R., Ēdelmane, I., Grase, I. (2006). *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots, 1210 lpp.
- Briede, J., Danovskis, E., Kovaļevska, A. (2016). *Administratīvās tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 351 lpp.
- Būvniecības likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 09.07.2013. Stājās spēkā 01.10.2014. Publicēts "*Latvijas Vēstnesis*", 146 (4952), 30.07.2013.
- Council of Europe (1996). *Administration and you (Principles of Administrative Law Concerning the Relations Between Administrative Authorities and Private Persons)*. Handbook. Strasbourg: Council of Europe Publishing, p.536.
- Eiropas vietējo pašvaldību harta. Starptautisks līgums. Eiropas Padome. Pieņemts 15.10.1985. Strasbūrā. Stājās spēkā 01.04.1997. Publicēts "*Latvijas Vēstnesis*", 37, 28.02.1996.
- Grozījumi likumā "Par pašvaldībām". Latvijas Republikas likums. Pieņemts 21.12.2000.. Stājās spēkā 19.01.2001. Publicēts "*Latvijas Vēstnesis*" 3 (2390), 05.01.2001.
- Informācijas atklātības likums. LR likums. Pieņemts 29.10.1998. Stājās spēkā 20.11.1998. Publicēt "*Latvijas Vēstnesis*" 334/335, 06.11.1998.
- Kalniņa, Dz., Kičigins, E., Kvēle-Kvāle, K. (2007). *Angļu – latviešu vārdnīca*. Rīga: Avots, 1241 lpp.
- Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam. Saeimas paziņojums. Pieņemts 20.12.2012. Stājās spēkā 20.12.2012. Publicēts "*Latvijas Vēstnesis*" 6, 09.01.2013.
- Latvijas Otrais Nacionālais rīcības plāns. 06.10.2016. aktuālā versija. Ministru kabinets, 23.12.2014. (sēdes protokols Nr. 72, 89.§). Pieejams: http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/attachments/ogp_2_plans_aktualizets_05.12.2016.pdf aplūkots 30.12.2017.
- Latvijas Republikas Ministru kabinets (2011). Ministru kabineta rīkojums Nr. 672. (prot.Nr.74 20§) Par darba grupu Latvijas dalības nodrošināšanai atvērtās pārvaldības partnerības iniciatīvā. Pieņemts 19.12.2011. Stājās spēkā 19.12.11. Zaudējis spēku 18.06.2013. [b.i.].
- Latvijas Republikas Ministru kabinets (2011). Ministru kabineta sēdes protokols Nr.52 (26.§), 2011.gada 13.septembris. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/mksedes/saraksts/protokols/?protokols=2011-09-13>, aplūkots 30.01.2017.
- Latvijas Republikas Ministru kabinets (2014). Deklarācija par Māra Kučinska vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību, 2014.gada novembris. [b.i.] Pieejams: http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/20160210_mkucinskis_vald_prior_gala_vers_0.pdf, aplūkots 30.01.2017.
- Latvijas Republikas Ministru kabinets (2014). Latvijas Republikas nacionālās pozīcija Nr. 2. „Par Latvijas dalību atvērtas pārvaldības partnerības iniciatīvā”, 2014.gada 23.decembris (sēdes protokols Nr.72 89§). Publiski nav pieejams. Aplūkots 30.12.2017.
- Latvijas Republikas Ministru kabinets (2015) Ministru kabineta sēdes protokols Nr.66 (49.§) Informatīvais ziņojums "Par Latvijas dalības nodrošināšanu Atvērtas pārvaldības partnerības iniciatīvā". Pieņemts 08.12.2015. Publicēts "*Latvijas Vēstnesis*" 244, 14.12.2015.
- Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 15.02.1922. Stājās spēkā 07.11.1922. Publicēts "*Latvijas Vēstnesis*", 43, 01.07.1993. Pēdējie grozījumi 19.05.2016. Stājās spēkā 14.06.2016.
- Latvijas Republikas Tiesībsargs (2014). *Laba pārvaldība*. 29.12.2014. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/cilvektiesibas/laba-parvaldiba/>, aplūkots 12.01.2017.
- Miezaine, Z. (2012) Neatkarīgas novērtēšanas mehānisms: Latvijas progresa ziņojums 2012-2013. Biedrības "Risinājumu darbnīca" sabiedriskās politikas analītiķe. Pirmais progresa ziņojums. Pieejams: http://www.opengovpartnership.org/sites/default/files/Latvia_final_2012.pdf, aplūkots 22.12.2016.

- Miezaine, Z.(2014) Latvija Atvērtas pārvaldības partnerībā – laiks izvirzīt jaunus mērķus. Pieejams:<http://providus.lv/article/latvija-atvertas-parvaldibas-partneriba-laiks-izvirzit-jaunus-merkus>, aplūkots 27.12.2016.
- Noteikumi par koku ciršanu ārpus meža (2012). Ministru kabineta noteikumi nr.309. Pieņemts 02.05.2012. Stājās spēkā 09.05.2012. Publicēts “*Latvijas Vēstnesis*”,70 (4673), 08.05.2012.
- Open Government Declaration. Pieejams: <http://www.opengovpartnership.org/about/open-government-declaration>, aplūkots 30.12.2017.
- Open Government Partnership. WHAT IS THE OPEN GOVERNMENT PARTNERSHIP? Pieejams: <http://www.opengovpartnership.org/about>, aplūkots 22.12.2016.
- Paris Declaration 4th Global Summit of the Open Government Partnership. Pieejams: https://en.ogpsummit.org/app/uploads/2016/12/OGP-Summit_PARIS-DECLARATION_EN.pdf, aplūkots 30.01.2017.
- Par galvaspilsētas Rīgas Pašvaldību. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 10.06.1992. Stājās spēkā 30.06.1992. Publicēts “*Ziņotājs*”26, 25.06.1992. Zaudējis spēku 09.06.1994.
- Par pašvaldībām. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 19.05.1994. Stājās spēkā 09.06.1994. Publicēts “*Latvijas Vēstnesis*” 61, 24.05.1994. Pēdējie grozījumi 08.10.2015. Stājās spēkā 06.11.2015.
- Paziņošanas likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 16.06.2010. Stājās spēkā 01.01.2011. Publicēts “*Latvijas Vēstnesis*” 102, 30.06.2010. Pēdējie grozījumi 14.06.2012. Stājās spēkā 01.07.2012.
- Sabiedrības līdzdalības kārtības attīstības plānošanas procesā. MK noteikumi Nr.907. Pieņemts 25.08.2009. Stājās spēkā 05.09.2009. Publicēts “*Latvijas Vēstnesis*”,141 (4127), 04.09.2009.
- Teritorijas attīstības plānošanas likums. LR likums. Pieņemts 13.10.2011. Stājās spēkā 01.12.2011. Publicēts “*Latvijas Vēstnesis*”,173 (4571), 02.11.2011.
- TVNET/LETA (2016). *Cilvēki neuzticas politiskajām partijām, Saeimai un valdībai*. 2016.gada 28.decembrī. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/640899-cilveki-neuzticas-politiskajam-partijam-saeimai-un-valdibai>, aplūkots 30.12.2016.
- Valsts pārvaldes iekārtas likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 06.06.2002. Stājās spēkā 01.01.2003. Publicēts “*Latvijas Vēstnesis*” 94, 21.06.2002. Pēdējie grozījumi 05.05.2016. Stājās spēkā 08.06.2016.
- Кодекс рекомендуемой практики гражданского участия в процессе принятия решений. Конференция МНПО Совета Европы, 01.10.2009. Pieejams: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802eedd4>, aplūkots 30.01.2017.